

Tautos dorovinės tapatybės apmąstymas

Jonas Balčius. *Dorovinio lietuvių identiteto prigimtis ir prasmė*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005.

Jono Balčiaus monografija *Dorovinio lietuvių identiteto prigimtis ir prasmė*, pasirodžiusi prieš dvejus metus, atliepia pastaruoju metu kilusį Vakarų filosofų susidomėjimą istorine tematika¹. Filosofus ypač domina tautos atminties, istorinės raštijos interpretacijos klausimai. Kritikuodami istorines ir archeologines kultūros rekonstrukcijas, filosofai atkreipia dėmesį į bet kurios rekonstrukcijos sąlygotumą, priklausymą nuo nūdienos tikslų ir lūkesčių. Istorika, kaip ir bet kuri kita metaanalizė, persmelkta įsitikinimo, kad istorinės paradigmos keičia viena kitą priklausomai nuo politinių iššūkių ar psichologinių nuostatų².

Lietuvos istorijos filosofai, įsitraukdami į pasaulinį istorikos diskursą, turi puikias galimybes savo argumentus pailiustruoti turtingos Lietuvos istorijos medžiaga. Mano galva, sėkmingiausi mūsų istorijos filosofijos tyrimai tiek praplečia pasaulinį istorikos diskursą naujomis įžvalgomis, tiek jį papildo „lietuviška“ medžiaga.

Kaip šiame kontekste atrodo J. Balčiaus monografija? Tai nėra istorikos mano minėta prasme veikalas, nors filosofinė dorovinio tapatumo idėja nagrinėjama istoriškai. Manychiau, monografijos filosofinis pobūdis yra jos didžiausias pranašumas: autorius nuosekliai plėtoja iškeltą idėją, kurios įtaigumas didėja su kiekvienu puslapiu. Šia prasme J. Balčiaus veikalas sudaro vieningą visumą, kuri skaitytojui arba priimtina, arba atmestina.

Autoriaus filosofinės pažiūros išaugo iš susirūpinimo lietuvių tautos likimu. Šis egzistencinis rūpestis, iš kurio seka filosofinis savikritiškumas bei sokratiška autoironija, yra bene labiausiai imponuojantis monografijos bruožas. Kaip mes nepriimtume pagrindines veikalo idėjas, turime pripažinti, kad šis rūpestis – nuoširdus. Autorius seka kiekvieną tautos nelyginant augančio vaiko sąmonėjimo krustelėjimą, liūdi dėl jos nesėkmių ir džiaugiasi jos pasiekimais. Egzistencinis autoriaus rūpinimasis tautos *būtimi myriop* – retas atvejis šiais analitinio narstymo laikais. Egzistencinės filosofijos atributai³ – rūpestis, savikritiškumas ir autoironija – daro monografiją paveikia ir atsveria kai kuriuose puslapiuose išskylančias apokaliptines nuotaikas.

Kitas autoriaus filosofinių pažiūrų šaltinis – leviniškoji idėja apie etikos pirmenybę ontologijos atžvilgiu. Tautos likimą arba užsitarnautą būtį J. Balčius aiškina jos pasiektu dorovės lygiu, o ne atvirkščiai. Šia prasme monografija yra labai šiuolaikiška, atliepanti naujausias tendencijas istorikoje⁴ ir filosofijoje apskritai.

Trečias šaltinis, maitinęs autoriaus pažiūras, – ikisovietinės ir ikikrikščioniškos Lietuvos nostalgija. Tarpukario sodiečiai ir ankstyvųjų viduramžių gamtos vaikai autoriui – tikrieji dorovės sergėtojai. Bet koks poveikis iš šalies miesto ar krikščioniškosios kultūros pavidalu sutrikdąs trapią lietuvių ir gamtos pusiausvyrą ir esąs pražūtingas tautinei tapatybei.

Veikiamas šių trijų šaltinių J. Balčius iškelia savo pagrindinę idėją, kurią plėtoja pa-

¹ Plg. Ricœur, P. 2000. *La mémoire, l'histoire, l'oubli*; Megill, A. 2007. *Historical epistemology*.

² Plg. Kuhn, T. 1970. *Mokslo revoliucijų struktūra*. Vilnius: Alma littera.

³ Prisiminkime Kierkegaardą ir Heideggerį.

⁴ Plg. Analų mokykla.

sitelkdamas istorinę medžiagą: tautos dorovinis identitetas grindžiamas formule „gimtoji kalba+dora+religija“ (334 p.). Iš šios sąsajos seka paradoksali mintis, kad gimtosios kalbos pamynimą lydėjo ir tautos dorovinis nuosmukis.

Šių eilučių autoriui, kurio filosofinės pažiūros brendo veikiamos kitų šaltinių, daugelis monografijos teiginių kelia abejonių⁵. Miesto vaikui, atostogų metu kaime mačiusiam keikūnus ir girtuoklius, kaimo vertybės nėra aukštos prabos. Daugiatautė ir daugiakultūrė sostapilio aplinka, mano galva, puoselėja nostalgiją geriausiajui unijos laikui⁶, kuris svarbus kaip tautinio sąmonėjimo pradžia ir kuris analogiškas Europos Sąjungos dabarčiai. Istorinė atmintis – ne kalba – vertė J. K. Katkevičių, Radvilas, A. Goštautą, Sapiegas puoselėti ir ginti tautos savarankumą. Pagrindiniu tautinės tapatybės kriterijumi laikant kalbą, tektų atsakyti (ir padovanoti kitoms tautoms) daugybės tautos sūnų ir dukrų, brandinusių tautos savarankumo idėją, bet rašiusių ir kalbėjusių nelietuviškai dėl susiklosčiusios politinės ir kultūrinės aplinkos. Sąlygos ir mada puoselėti nacionalines kalbas visoje Europoje (ir Lietuvoje) susidarė tik XIX a. viduryje. Iš šių samprotavimų seka išvada, kad norėdami pažinti savo tautos tapatumą, turime mokėti tiek lenkų, tiek rusų, tiek lotynų kalbas ir pažinti mūsų kaimyninių tautų kultūras. J. Balčius tyrinėdamas mūsų tautos tapsmą šiuo keliu neina.

Bene didžiausias J. Balčiaus privalumas – atkreiptas dėmesys į dorovinį tautos tapatumą. Knyga reikalinga kaip iššūkis, sukėlęs diskusijas ir sujodinęs minties sąstingį. Drauge ji atliepia mūsų, sutinkančių ar nesutinkančių su autoriaus argumentais, susirūpinimą tautos likimu.

TOMAS KAČERAUSKAS
Vilniaus Gedimino technikos universitetas

⁵ Beje, J. Balčiaus mėgstamas posakis, kuriuo prasideda daug jo teiginių, yra „nekelia abejonių“.

⁶ Turiu omenyje Vilniaus universiteto įkūrimo, spaudos suklestėjimo, šventovių ir pilių statybų bumo laiką, t. y. XVI a. pab. – XVII a. pr.